

University of Groningen

The rebirth of Descartes

Zijlstra, Christiaan Peter

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Zijlstra, C. P. (2005). *The rebirth of Descartes: The nineteenth-century reinstatement of cartesian metaphysics in France and Germany*. [Thesis fully internal (DIV), University of Groningen]. [S.n.].

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

SUMMARY IN DUTCH

René Descartes is zonder twijfel één van de beroemdste en belangrijkste westerse filosofen van de moderne tijd. Dit is zo vanzelfsprekend dat er zelfs onder historici voorbijgegaan wordt aan het feit dat deze roem toegeschreven moet worden aan de herwaardering van zijn filosofie in de negentiende eeuw. Gedurende de achttiende eeuw was wat wij nu de filosofie van Descartes noemen – dat wil zeggen zijn metafysica in vergetelheid geraakt. Uitgerekend in Frankrijk werd Descartes miskend en zelfs geridiculiseerd. In deze periode werd Descartes hoogstens nog in herinnering gebracht als middelmatig wiskundige, maar altijd in de schaduw van zijn voorganger Francis Bacon en op natuurwetenschappelijk gebied in de schaduw van zijn opvolger Isaac Newton.

Vanaf het eind van de achttiende eeuw, in diverse filosofische bewegingen, maakt Descartes een spectaculaire rentree steeds om andere redenen. Dit proefschrift behandelt deze redenen aan de hand van drie kernthema's uit de cartesiaanse metafysica: het *cogito*, de bewijzen voor het bestaan van God en de theorie van aangeboren ideeën. Het onderzoek richt zich op de herwaardering van Descartes in Frankrijk en Duitsland gedurende de 'lange' negentiende eeuw. Methodologisch gezien wordt dit onderzoek op vier niveaus benaderd. Op ideeënhistorisch niveau gaat het om de veranderingen in de waardering van Descartes, op receptiehistorisch niveau om de diversiteit aan redenen hiervoor. De bespreking van de kernthema's behoort tot het probleemhistorisch niveau. Tenslotte wordt op conceptueel historisch niveau aangegeven hoe deze cartesiaanse thema's 'begriffsgeschiedliche' veranderingen ondergingen en opnieuw in zwang raakten.

Om te laten zien dat het achttiende eeuwse beeld van Descartes in schril contrast staat met dat van de negentiende eeuw, schetst deel I hoe de Encyclopedisten en Kant tegen Descartes aankeken. In het pre-revolutionaire Frankrijk dat hoofdzakelijk gedomineerd werd door het Anglo-Saksisch sensualisme was weinig animo voor Descartes. De sensualistische opvatting van het subject ondermijnt het *cogito*-argument als fundament. Naast Descartes' hypothese van de zogeheten 'tourbillons' is zijn theorie van aangeboren ideeën een van de meest expliciet verworpen en geridiculiseerde theorieën uit de geschiedenis van de filosofie. Zelfs in het hoogst dweperige *Éloge de Descartes* (1765) door Thomas, is hiervoor geen verdediging te vinden.

In Kant's filosofie speelt Descartes geen belangrijke rol. Al doet het kantiaanse 'ich denke' als de oorspronkelijke synthetische eenheid van apperceptie denken aan het cartesiaanse *cogito*, ze verschillen fundamenteel. Volgens Kant is de grootste verdienste van Descartes dat hij de kenleer heeft verbeterd, maar tegelijkertijd staat hij juist bekend om zijn kritiek op het 'cartesiaanse, ontologische' godsbewijs. Ook verwerpt hij in eerste instantie de theorie van aangeboren ideeën.

Deel II laat zien hoe het eerherstel van Descartes een kwestie van nationaal belang werd in het post-revolutionaire Frankrijk. Bijna hilarisch is het om te zien hoe de politieke verdeeldheid in deze periode werd uitgespeeld over het lijk van

Descartes. Pas vanaf de Restauration (1814-1830) kunnen we spreken van de herwaardering van Descartes. Na de val van het napoleontische keizerrijk vond een herbezinning op en een problematisering van de Verlichting plaats. De wens om stabiliteit en houvast te vinden in een periode die gekenmerkt werd door politieke, culturele en wetenschappelijke dynamiek, zag menigeeen vervuld door Descartes.

De achtergronden en redenen voor de herwaardering van Descartes gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw lopen opmerkelijk genoeg nogal uiteen. Deel III laat zien hoe traditionalisten als De Maistre en De Bonald in hun anti-filosofische houding een uitzondering maken voor Malebranche en daarmee ook voor Descartes. Dit kan verklaard worden door hun Middeleeuwse opvatting van de christelijke moraal die zij hoog boven de filosofie plaatsen, waar zij hun lezing van Descartes op afstemmen. Tegelijkertijd zorgen historiografen van de wijsbegeerte als Degérando en Laromiguière ervoor dat – misschien voor het eerst – Franse intellectuelen bekend raakten met de oorspronkelijke teksten van Descartes. Eén van de geleerden die dankbaar gebruik maakte van Degérando's werken over de geschiedenis van de filosofie was Maine de Biran. Maine de Biran's vroege gedachtegoed ligt in de lijn van Locke en Condillac. Gaandeweg ontwikkelde hij echter een kentheorie waarvoor het externe sensualisme van deze denkers niet langer toereikend was. Opvallend is dat Maine de Biran in zijn analyse van het mentale en zijn onderzoek naar de fundamentele van de psychologie teruggreep op het *cogito* van Descartes. Volgens hem is Descartes de ware vader van de reflexieve wetenschap. Evenals De Maistre, De Bonald, Maine de Biran waren Royer-Collard en Cousin naast filosofen ook politici. Royer-Collard was de eerste die Descartes de rol van nationale filosoof toedichtte. Hij poogde een consensus te vinden tussen het sensualisme en het (religieus) traditionalisme. Bij Victor Cousin vinden we een voortzetting van politiek getinte motieven om Descartes te herwaarderen. Zo benadrukt hij het 'diep franse karakter' van Descartes' werk dat volgens hem de toon heeft gezet voor de moderne filosofie. Volgens hem is de Franse constitutionele vrijheid uiteindelijk te danken aan Descartes. In de filosofie van Descartes vindt de conservatief Cousin een verdediging voor de spiritualiteit van de ziel, de vrijheid en verantwoordelijkheid voor ons handelen en God als schepper van de wereld.

Deel IV bespreekt eerst de rol van de Duitse geschiedschrijvers van de filosofie. Het is opvallend dat een uitgebreide, brontekstgetrouwe presentatie van Descartes' gedachtegoed in vele geschiedenisboeken voorafging aan zijn opleving in de systematische disciplines van de filosofie. In navolging van Brucker, maar nu geïnspireerd door Kant, trachtten Buhle en Tennemann te komen tot kritische, soms al te kritische, geschiedschrijving.

Binnen de bespreking van de herwaardering van Descartes door de Duitse Idealisten, is Fichte de eerste die het cartesiaanse *cogito au sérieux* nam. De opvatting van het *cogito* als onmiddellijke bewustzijnsact en niet als syllogisme staat aan de basis van de fundamentele idee van zijn *Wissenschaftslehre*. Bij Hegel krijgt Descartes een ereplaats als initiator van de moderne filosofie. In Hegeliaanse termen wil dit zeggen dat de filosofie bij Descartes autonoom werd doordat zij inzag dat zelfbewustzijn het essentiële moment van waarheid is. Bij Schelling vinden we een verdediging van de cartesiaanse versie van het ontologisch

godsbewijs en een verwerping van Kant's kritiek hierop. Hiermee heeft Schelling een belangrijke misinterpretatie aan het licht gebracht. Ondanks het feit dat Feuerbach het begin van de moderne filosofie bij Bruno plaatst, prijst hij Descartes' methodische twijfel en moeten volgens hem alle redelijke mensen de waarheid van het *cogito* bevestigen.

Het vijfde en laatste deel richt zich op de herwaardering van Descartes' theorie van aangeboren ideeën in Duitsland in de tweede helft van de negentiende eeuw. Tegelijk met de ontwikkeling van de op kantiaanse leest geschoeide kentheorie, vinden we in deze periode toenemende aandacht voor Descartes' theorie van aangeboren ideeën. Met uitzondering van Trendelenburg die het verschil tussen 'aangeboren' en 'a priori' benadrukt, tonen een aantal dissertaties aan dat beide begrippen met elkaar te vergelijken zijn. Aangezien de aangeboren ideeën in het cartesische systeem nauw verbonden zijn met het *cogito* en het godsbegrip, komen ook deze thema's aan de orde.

De neo-kantianen Cohen en Natorp gingen verder dan alleen Descartes' theorie van aangeboren ideeën te vergelijken met Kant's a priori vormen. Het neo-kantianisme bezint zich, na de val van het absoluut idealisme van Hegel, op het wetenschappelijk karakter van de filosofie. De transcendentale filosofie van Kant leek hiervoor het juiste aanknopingspunt. Wat zij echter misten in de kantiaanse 'Architektonik' was de systeemidee, die zij bij Descartes vinden. Zij beschouwen Descartes dan ook als de voorloper van het criticisme. Hiervoor was het echter wel noodzakelijk om de hoofdthema's uit de traditionele lezing te halen en opnieuw in een kritisch licht te beschouwen. Met name bij Paul Natorp, met wie dit proefschrift afsluit, wordt het kritische karakter van de (vroeg) cartesische kentheorie benadrukt en in een interessant historiografisch kader geplaatst.

